

Джерело: ЛітАкцент

Записуючи свою книжку в дивний жанр «роман-подорож у часі й просторі», ужгородський письменник та журналіст Олександр Гаврош мовби відразу застерігає читача: знайомство з його книгою буде чимось цілком новим, не обов'язково легким завданням. Так воно і є: проковтування цього, на перший погляд невеликого фоліанта зайняло моїм очам та мозку більше ніж добрий місяць часу. І не тому, що написана вона якимось важким стилем чи всуціль нецікава, – ні. Гаврош, спокусивши видавництво «Нора-Друк» видати письмові результати свого місячного перебування у сербській Воєводині під невинним шидлом «мандри» (у цій рубриці уже виходили, між іншими, мандрописання від Артема Чапая та Максима Кідрука), змушує читача зануритися, ба навіть глибоко вивчити історію та географію першої, тепер найдавнішої української діаспори. Тобто, в постаті книги «Блукаючий народ» ми маємо справу із реальною енциклопедією життя українців-русинів Сербії, нашпигованою такою неймовірною кількістю фактів, осіб, проблем, осмислювати які доводиться не один вечір.

Тепер питання: що пересічний, візьмімо із вищою освітою українець знає про українців у колишній Югославії? Вочевидь тільки те, що вони є – швидше за все, що вони там є так само, як є в Новій Зеландії чи Аргентині. Можливо, кілька осіб із опитаних нами щось чуло про Бачку та її заселення якимись українцями. Особисто для мене до певного моменту слово «Бачка» не означало нічого конкретного, – я знав, що там є українці, так само, як вони є в таких же далеких і нічого більше, окрім назви, не промовляючих румунських топонімах як «Банат» і «Добруджа». Ви знаєте, де вони розташовані? Тепер, після прочитання книжки Сашка Гавроша «Блукаючий народ», я принаймні знаю, де Бачка. Вона лежить у межиріччі Дунаю і Тиси в північній, рівнинній частині Сербії в краї Воєводина. Цей долинний край русини з Пряшівщини та Закарпаття, які прийшли сюди в

середині XVIII ст., звуть тепер «Дольніца», на противагу гористій карпатській батьківщині, званій «Горніца». Запам'ятали? Сербія-Воєводина-Бачка-Дольніца.

Друге питання, що назріває, – чому ми до тої пори нічого про цю діаспору не відали? Відповідь тягнеться з радянської доби, коли зв'язки поміж українцями в діаспорі та в УРСР не надто віталися: вони могли пахнути «дрібнобуржуазним націоналізмом». А оскільки основним об'єктом звинувачень у цьому злі була далека, велика й реакційна заокеанська діаспора, приділяти увагу якимось двом десяткам тисяч українців в Югославії було заняттям нелогічним. По-друге, треба було би пояснювати, звідки й коли вони там з'явилися. А це вже ніяк не в'язалося з «віковічним прагненням українського народу до возз'єднання з Росією». Після проголошення незалежності України остання не переймалася пробемами жодної діаспори, не кажучи вже про якусь культурну політику щодо «нашого квіту по всьому світу». Знов-таки, важливішими видавалися громади в найбільш розвинених країнах світу, які можна було використовувати для лоббі в кабінетах Лондона чи Вашингтона. А кому потрібні русини Сербії, які самі визнають, що скоро їх не буде?

Переказувати історію потрапляння українців на терени колишньої Югославії було би заняттям марним, – для цього, власне, слугує видана в «Норі-Друк» книжка. Але треба чітко зазначити, що термін українці-русини вживається саме там недарма. Бо, згрубша кажучи, тепер у Сербії живуть нащадки двох кампаній колонізації з земель етнічної України: 1) заселення межиріччя Дунаю і Тиси згаданими русинами з Закарпаття, Пряшівщини і Земпліна (інакше кажучи, з південних схилів Карпат) в XVIII ст.; 2) переселення українців зі Східної Галичини до Боснії, що розпочалося наприкінці XIX ст. і завершилося перед Першою світовою війною. Ці українці після кривавих кофліктів на теренах Боснії під час Другої світової війни цю землю покинули, переселившись хто до Воєводини, до руснаків, а хто взагалі за океан. Тому національно-культурних громад у Бачці є дві, проте вони тісно співіснують, перетинаються в різних сферах, – передовсім на релігійному ґрунті. На відміну від православних сербів, римо-католиків словаків (вони так само живуть у Воєводині) і хорватів, лютеран-німців (ця громада була численною, але після війни вивезена до Німеччини), наші люди – що з «Горніци», що з Галичини є греко-католиками. Українців є близько 10 тис., руснаків – близька 15 тис. осіб.

У книжці автор вживає нерідко термін «Руський змій». Це шлях розселення закарпатських поселенців із півночі на південь, – від Карпат, через Угорщину до Бачки, яка в Австро-Угорській імперії належала ще до Південної Угорщини. І йдеться тут не лише про шлях як процес, а шлях, позначений місцями компактного проживання русинів у своїх селах від Закарпаття до Воєводини, достоту так само, як Тиса бере початок у Карпатах, а впадає в Дунай неподалік воєводинської столиці Нового Саду. Лишень в Угорщині від цих сіл залишилися тільки дотла змадяризовані вірні греко-католицької

церкви, асимільовані двома століттями життя поміж угорців. Натомість руснаки Воєводини витримали, і поки хребет «Руського змія» розсипався, його голова досить непогано почувається. Окрім того, мова руснаків Сербії увібрала в себе елементи з усіх тих земель, де проліг шлях змія, – бо допоки ці села існували, внутрішня міграція поміж ними була звичайним явищем. Тому «руска бешеда» воєводинських руснаків зазнала угорських, словацьких, німецьких і сербських впливів. Майже століття тому ця говірка була кодифікована о. Гавриїлом Костельником.

Ці поселенці стали за роки свого співвиживання: а) багатими – землі межиріччя Тиси й Дунаю є чорноземними, масними; плюс чинник конкуренції між різними народами, що населяли Бачку, спонукав русинів «бути кращими»; б) організованими – у кількох місцях проживання русинів, які можна перелічити на пальцях двох рук, було засновано церквиута парафіяльні школи, згодом газети, журнали, радіо, фестивалі; в) освіченими: читальня с. Коцур, для прикладу, передлатила українські видання зі Львова в XIX ст. ще до того, як це зробили осередки на Закарпатті; чи не кожен русин вважає за потрібне бути активним членом громади, – серед кільканадцяти тисяч руснаків кількість журналістів, письменників, перекладачів, художників просто зашкалює.

При цьому література руснаків не є орієнтованою виключно на проблеми громади, на пісні з танцями тощо, – вона, як підкреслює один із найбільш чільних сучасних інтелектуалів руснацької громади Юліан Тамаш, є найкращим їхнім брендом – вона «говорить про універсальні, глибокі правди про життя». Ця література тримається на загально-сербському рівні, а це означає рівнозначність із Данилом Кішем (ще одним українцем за походженням), чи Милорадом Павичем. В Україні поки що видано, на жаль, лише три книжки, що ознайомлюють нас із доробком братів з Воєводини. Натомість один тільки факт, що на момент 2009 року чекали свого видання в Сербії три переклади на сербську сучасних українських письменників, – «Польові дослідження..», «Солодка Даруся» і «Рівне/Ровно», здійснених місцевим перекладачем Ярославом Комбілем, не може не вражати: переклади є, а коштів на видання немає. Чим тільки займається культурний відділ Посольства України в Белграді?

За 29 днів свого гостювання в Бачці Олександр Гаврош об'їздив усі оці «пункти двох рук»: села Руський Керестур, Дюрдьов, Коцур, Кісач та містечка Вербас, Кула і столицю Новий Сад. У цьому «мандрівний» аспект книжки – талант запам'ятовувати та захопливо описувати побачене Гаврош як репортажист зі стажем використав у книзі сповна. Ми прокидатememося на парафії поблизу церкви під спів когутів, плаватимемо в каналі, який осушив багнисту землю Бачки і врятував її від повеней, блукатимемо по руських та угорських цвинтарях, питимемо на руснацькому веселлі місцеву ракію та співатимемо «Кедь ми прийшла карта нароковац». Загалом створюється ефект перебування десь серед неозорих полів українського Півдня, лишень більш цивілізованішого. Поміж цими

мандруючо-бесідувально-випивальними розділами автор ненав'язливо вставляє освітньо «корисніші» – з історії церкви, письменності руснаків, нариси про окремих історичних діячів на кшталт Гавриїла Костельника, чи теж цілі інтерв'ю, записані для переодичних видань на теми україно-сербських стосунків чи «політичного русинства». Саме таким чином – один розділ «полегшено-мандрівний для серця», наступний «розумний для мозку», й можна читати «Блукаючий народ».

Насамкінець про стиль. Оскільки книжка скроєна не лише із мандрівних вражень з одномісячного перебування автора влітку 2009 року в Бачці, а й публікованих у періодиці статей та інтерв'ю, про витриманість єдиного стилю говорити не доводиться. По-друге, Олександрові не вдалося позбутися притаманного його газетно-журнальним репортажам пафосу та надмірної оціночності суджень. У розмові з автором цих слів Гаврош підкреслював, що йому було важливо вийти з цієї книгою на всеукраїнський рівень, оскільки більшість літератури, пов'язаної з нашими південно-західними діаспорами, виходить локально в Ужгороді. Отримавши згоду у видавництві «Нора-Друк» та навіть частково профінансувавши видання (!), Олександр великою мірою залишився «на Закарпатті», проводячи нерідко непотрібні паралелі, або вживаючи незрозумілих на загальноукраїнському рівні діалектизмів, при цьому не пояснюючи їх значення. Питання «політичного русинства» в книжці випливає кілька разів, а його основоположнику Павлу Магочі дістається на горіхи тут і там, відволікаючи читача від власне «мандрів».

Утім, основна цінність видання цього «роману-подорожі у часі й просторі» лежить таки в його появі. У зведенні під однією палітуркою історичних, географічних, ментальнісних знань про цей далекий і такий близький водночас кавалок землі, на якому вже третє століття живуть і трудяться «наші люди». Цінність у бажанні автора поїхати до Сербії і привезти такі неоціненні відомості. Цінність у доведенні до логічного завершення видання книжки, її багатому ілюструванні історичними та сучасними світлинами. У нововідкритті для України її ще однієї гілки. У шані для людей, які зберегли та розвинули власну традицію. Завершу словами з вірша руснацького журналіста та поета Михайла Рамача, написаного у Львові в 1993 році. Вірш називається «P.S. На Костельниковім гробі». Саме ним закінчує й Олександр Гаврош свою оповідь:

Таки зме. Жилави. Тварди. Твардоглави.
Ище щезуєме. Ище ше тримаме.
Ище зме Руснаци…